

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

3. přednáška
(verze na web)

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Státy a národy
Subjekty mezinárodního práva

Subjekty mezinárodního práva

- Kdo vlastně může „legálně“ vystupovat v mezinárodních vztazích?
 - subjekty mezinárodního práva nejsou definovány žádnou mezinárodní smlouvou
 - za **formální subjekty** se považují ty jednotky, které mají v mezinárodním právu způsobilost k právům a povinnostem
 - Vedle nich existují i **neformální** (bez právní způsobilosti, ale se schopností ovlivňovat)

Hlavní formální subjekty mezinárodního práva

- ▣ **státy** (tj. „původní“ subjekty)
- ▣ **mezinárodní organizace** (tj. „odvozené“, jejich právní subjektivita je dána tím, že na ně státy přenesly část svých pravomocí v mezinárodních vztazích)

Další formální subjekty mezinárodního práva

- ▣ **povstalci proti vládní moci** (pokud jim státy přiznaly statut válčící strany)
- ▣ **národně osvobozené hnutí** (v závislých a koloniálních územích)
- ▣ **Mezinárodní výbor Červeného kříže**
- ▣ **jednotlivci**
- ▣ v minulosti mezinárodní města, Suverénní řád maltézkých rytířů apod.

Pouze neformálně vystupují ...

- ▣ ... nadnárodní korporace
- ▣ jejich faktický vliv však může být značný

Kolik je subjektů mezinárodního práva?

- ▣ státy – kolem 200
- ▣ mezinárodní organizace – 500 obecných, ještě více partikulárních

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Státy a národy
Pojem „stát“

Etymologická odbočka ...

- ▣ slovo **stát** má základ v latinském **status** (stav, ústava, řád)
- ▣ v dnešním smyslu se začalo slovo status používat v období italských městských států
- ▣ do odborné terminologie ji zavedl Machiavelli v díle **Vladař**

Definice

Stát je institucionalizovaná forma společenského života na určitém území, která působí na společenské vztahy prostřednictvím všeobecně závazných pravidel chování, za kterými stojí jeho mocenská autorita.

Každý stát tedy musí mít:

- státní území
- obyvatelstvo
- státní moc

Státní moc

- síla, která je schopna zabezpečit (třeba i donucovacími prostředky) formování, upevnění a ochranu soustavy společenských vztahů ve státě
 - tj. „určuje pravidla“ podle kterých se společnost řídí a zajišťuje – vynucuje jejich plnění, jako jediná má právo na legitimní použití násilí
- platí při tom **princip teritoriality** – státní moci podléhají všechny osoby nalézající se na území státu (bez ohledu na občanství)

Označení států

- K odlišení / identifikaci států slouží řada symbolů:
 - hlava státu (osoba, která „zastupuje stát navenek“)
 - název státu
 - vlajka
 - znak
 - hymna
 - ...
- Tyto symboly neslouží jen k odlišení států navzájem, ale také k upevnění (případně možnosti vyjádření) sounáležitosti obyvatelstva s jinak poměrně abstraktní institucí

Historické typy států

typologie není ustálená, základní jsou:

- **městské státy (*polis*)**, které tvořilo zpravidla jen město a jeho zázemí (cca 250 km²)
- **impéria**, která spojovala několik etnický, politicky nebo teritoriálně odlišných celků
- **národní státy**, ve kterých je stát obýván převážně příslušníky jednoho etnika a idea státu splývá s ideou národa

Národní státy

- „autentických“ národních států je jen několik, ale prakticky všechny státy světa fungují podle politického modelu národního státu

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Státy a národy
Pojem „národ“

Ale co je vlastně **národ**?

- ❑ všeobecně uznávaná definice pojmu národ neexistuje
- ❑ v různých zemích a jazycích označuje pojem **národ** zcela rozdílné sociální systémy

V Evropě 2 základní pojetí:

- ❑ západní (občanské / politické)
- ❑ východní (etnické)

Mimo Evropu specifické modifikace, odpovídající místním podmínkám

Západní pojetí národa

- ❑ společné historické území
- ❑ společná právně-politická organizace
- ❑ společná občanská kultura a ideologie
- ❑ pojmy **národ** a **lid** v podstatě splývají

Východní pojetí národa

- společný pokrevní původ
- společný jazyk a tradice
- pojmy **národ** a **lid** nejsou synonyma

Časové hledisko

- Pojem národ se vyvíjí i v čase:
 - **středověké národy** např. zahrnovaly jen politicky privilegované vrstvy obyvatelstva (ostatní obyvatelstvo, zpravidla poddani, nebylo způsobilé k politickým právům)
 - Pojetí **moderních národů** se vyvinulo v souvislosti s modernizací společnosti během průmyslové revoluce v 18.-19. století
- Obecně je otázkou, jestli existuje kontinuita mezi středověkými a moderními národy (historici zpravidla tvrdí že ano – co by pak zkoumali? – sociologové a politologové nejsou jednotní)
- např. v českém prostředí jsou poměrně rané doklady „jazykového“ nacionalismu (Dalimilova kronika) ale i doklady z našeho pohledu „nacionálního“ charakteru šlechty
 - byli Přemyslovci Češi? A Karel IV.? A byla Marie Terezie Němka?

Objektivní a subjektivní rysy národů

- V sociálních vědách převládá názor, že národ je **sociální konstrukt** (zastánci tohoto názoru jsou tzv. **konstruktivisté**)
 - příslušnost k národu (tj. národnost) není objektivně daná vlastnost, kterou by bylo možno nezávisle určit
 - národ „vytváří“ vědomí příslušnosti a loajalita k němu
 - národnost lze určit jen na základě proklamace jedinců
- Podle tzv. **primordialistů** existují národy objektivně
 - národnost „vytváří“ objektivní kritéria (např. území, jazyk, víra, původ, státní příslušnost)
 - určit národnost lze na základě vnějších znaků

Národnost a sčítání *konstruktivisté x primordialisté*

- v českých zemích v letech 1880 – 1910 zjišťován jen „obcovací jazyk“, ne ale národnost **formulář sčítání 1890**

Name		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Mutter		Vater		Beruf		Religion	
Im Namen		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Mutter		Vater		Beruf		Religion	
Name		Geburtsort		Geburtsjahr		Geburtsort		Mutter		Vater		Beruf		Religion	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16

Platí tedy?

existence národa je každodenním plebiscitem

(J. E. Renan)

Národní suverenita (*Self-determination*)

- Je základem **práva národů na sebeurčení**
 - Dává každému národu, který si dosud nevytvořil vlastní stát, právo samostatně si určit své státoprávní postavení (tj. právo vytvořit vlastní nezávislý stát, nebo se spojit s jinými národy do společného státu)
 - Toto právo obecně nemají národnostní menšiny
 - V praxi je problematické právo národů na sebeurčení realizovat
- Idea práva národa na sebeurčení jako „přirozeného“ práva byla poprvé deklarována během vzniku USA a nejsilnější byla po 1. světové válce (jedním z důsledků byl i vznik Československa)
- Právo národů na sebeurčení bylo později vtěleno do Charty OSN
 - Za účel organizace je mj. prohlášeno: „To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples“

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Státy a národy
Vztah mezi pojmy stát a národ

Stát a národ mají odlišný charakter

□ (zřejmě subjektivní) kolektivní identita

Národ

□ právně politický objekt

Stát

V anglosaském světě často ...

- představa, že stát a národ spolu úzce souvisí, resp. jsou totožné
- proto také anglické **nation** = stát, národ, **nationality** = státní příslušnost
- neodpovídá českému pojetí, ale občas proniká do českého jazyka: Organizace spojených **národů**, mezinárodní politika apod.

U nás ...

- vztah mezi státem a národem je volný, mohou existovat nezávisle na sobě

Nacionalismus

- ... je názor, že národ je přirozeným a jediným „správným“ nositelem státní moci
- ... případně že pouze národní stát může národu zajistit bezpečnost a jistotu rozvoje
- a proto je nutné, aby území stát a území obývané národem bylo totožné

Rozhodně je ale úzký vztah mezi ...

- loajalitou k státotvornému národu a loajalitou ke státu
 - ostatně: komu fandí při fotbale studenti polského gymnázia v Českém Těšíně?

fotbalový zápas slovenské ligy DAC 1904
Dunajská Streda – Spartak Trnava

sektor DAC 1904 →

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Státy a národy
Nezávislé státy

Nezávislý stát má:

- ▣ Státní území
- ▣ Obyvatelstvo
- ▣ Státní moc

+ navíc

- ▣ Suverenitu

Suverenita je ...

... nezávislost státní moci na jakémkoliv jiné moci uvnitř nebo vně státu

- ▣ **VNĚJŠÍ SUVERENITA** je nezávislost státní moci na státní moci jiného státu +
- ▣ **VNITŘNÍ SUVERENITA** je nezávislost státní moci na jakémkoliv jiné politické nebo mocenské skupině nebo osobě uvnitř státu

A naprosto nutné je ...

- mezinárodní uznání státu jako „subjektu mezinárodního práva“
- Protože ... jen na jeho základě se může stát účastnit rovnoprávně mezinárodních vztahů

Kolik je vlastně nezávislých států?

- nejde o tak triviální otázku, jak by se mohlo zdát
- všeobecné uznání mají všichni **členové OSN** – těch je v současnosti 192
 - neznamená to ale, že každý člen uznává všechny ostatní – např. řada arabských zemí neuznává Izrael
- dále je téměř všeobecně uznáván **Vatikán**
- u řady dalších území to tak jasné není (existují *de facto*, ale ne *de iure*, nebo naopak, nebo není postoj mezinárodního společenství jednoznačný)

Státy, které uznává jen část mezinárodního společenství

- důvodem je zpravidla nedořešený vztah k původnímu suverénovi
 - původní suverén odmítá jejich odtržení, „uznávající“ část mezinárodního společenství považuje jeho důvody za právně irelevantní
- může jít o území, která jinak efektivně fungují jako nezávislé státy ...
 - v současnosti **Kosovo** a do jisté míry **Taiwan**
- ... ale i o vlády, které část mezinárodního společenství uznává jako nezávislé, přestože efektivně nekontrolují žádné území
 - např. **Západní Sahara**, **Palestina**
- hlavní problém: státy, které Kosovo a Taiwan neuznávají, blokují jejich vstup do mezinárodních organizací, což s sebou nese řadu „praktických“ potíží

Kosovo

- k 14. 10. 2008 uznává Kosovo 51 členských států OSN a Taiwan

Taiwan

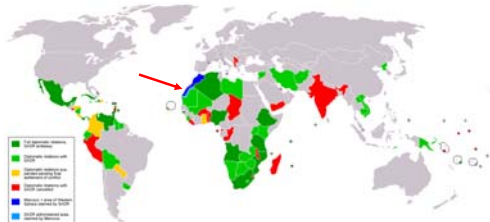

- Vláda na Taiwanu se považuje za legitimní vládu celé Číny, oficiálně se označuje jako **Čínská republika**
- Tuto pozici uznává 23 států, ostatní uznávají za legitimní vládu celé Číny vládu v Pekingu (ta oficiálně označuje zemi názvem **Čínská lidová republika**)

Západní Sahara / Saharská arabská demokratická republika (SADR)

- většinu území kontroluje Maroko, které je celé považuje za nedílnou součást svého státu; v exilu působí vláda SADR, usilující o nezávislost
- řada států uznala nezávislost během studené války
- plně uznává SADR 48 států, dalších 37 států uznává Západní Saharu, ale nepokládá exilovou vládu SADR za legitimního reprezentanta území; některé země uznávají území za součást Maroka

Palestina

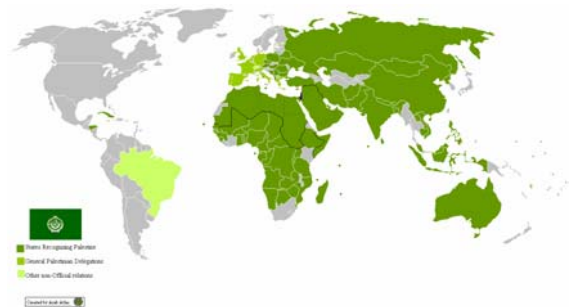
- Poprvé byla nezávislost Palestiny deklarována 1. 10. 1948 v Ghaze (tzv. „celopalestinskou“ vládu vedl jeruzalémský muftí)
- Tuto vládu uznalo jen 6 států (Egypt, Sýrie, Libanon, Irák, Saúdská Arábie a Jemen), ostatní arabské státy (zejména Jordánsko) a všechny nearabské státy ale ne
- Reálnou moc neměla vláda ani v Ghaze, kterou obsadil Egypt
- V roce 1959 Egypťané „celopalestinskou“ vládu rozpustili a poskytli obyvatelům Ghazy egyptské občanství
- Roku 1964 založena Organizace pro osvobození Palestiny (cíl: vytvoření Palestinského státu na celém území bývalého mandátu, tj. včetně celého Izraele)
- Ta následně uznána za národně osvobozenecké hnutí

Palestina

- (podruhé) byl vyhlášen **Palestinský stát** (دولة فلسطين) v Alžíru 15. 11. 1988 Palestinskou národní radou (řídící orgán Organizace pro osvobození Palestiny) teoreticky na části bývalého britského mandátu v Palestině vně mezinárodně uznaných hranic Státu Izrael
- nezávislost tohoto útvaru byla uznána 96 státy světa (stav v roce 2008), přestože nikdy neuplatňoval suverenitu na žádném území
- správu na deklarovaném území Státu Palestina vykonávají:
 - tzv. **Palestinská autonomie (Palestinská národní správa)**
 - de jure v pásnu Ghazy a de jure i de facto v palestinských městech Západního břehu (tzv. **oblast A**)
 - s výjimkou bezpečnostních otázek i v Araby osídlených venkovských oblastech Západního břehu (tzv. **oblast B**)
 - hnutí **Hammás**
 - de facto v pásnu Ghazy
 - Izrael**
 - úplně v oblasti Východního Jeruzaléma (Izrael toto území anektoval, z hlediska mezinárodního společenství se ale jedná o okupované území)
 - úplně v izraelské osady, údolí Jordánu a na důležitých komunikacích Západního břehu (tzv. **oblast C**) (Izrael tato území okupuje)
 - v bezpečnostních otázkách v **oblasti B** (viz výše)
- Poznámka: **Palestinská autonomie (Palestinská národní správa)** není vládou Palestinského státu vyhlášeného v roce 1988 a nepovažuje se ani za nezávislý stát

Uznání Palestinského státu z roku 1988

Uznání ale nejsou zdaleka všichni ...

- ❑ **efektivně existující státy, kterým ale chybí mezinárodní uznání, případně je uznává jen několik nezávislých států**
- ❑ důvodem je zpravidla nesouhlas původního suveréna
 - původní suverén je neuznává, mezinárodní společenství považuje jeho důvody za právně relevantní
 - původní suverén se snaží obnovit suverenitu pouze politickými prostředky
- ❑ V současnosti hlavně:
 - Somaliland (neuznává nikdo)
 - Severní Kypr (uznává jen Turecko)

Severní Kypr

Severní Kypr

Uznání ale nejsou zdaleka všichni ...

▣ **povstalecké státy**

- ▣ fakticky nezávislé, od předchozí kategorie se liší tím, že:
 - jsou s původním suverénem ve faktickém válečném stavu, nebo
 - existuje oprávněná obava, že se původní suverén pokusí svoji kontrolu území obnovit násilně
- ▣ Jižní Osetie (uznává jen Rusko)
- ▣ Abcházie (uznává jen Rusko)
- ▣ Podněstří (neuznává nikdo)

Podněstří

Uznání ale nejsou zdaleka všichni ...

- ▣ propagandistické politické jednotky
 - Chálistán
- ▣ autonomní fakticky nezávislé jednotky
 - Bougainville
- ▣ jednotky proklamované z recesistických nebo komerčních pohnutek
 - Valašské království, Huttova řeka

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Státy a národy
Ostatní území na politické mapě

Vedle nezávislých států vyplňují mapu ...

- ▣ závislá území
- ▣ mezinárodní území

Dva typy závislosti

- ▣ **FORMÁLNÍ** (de jure)
- ▣ **NEFORMÁLNÍ** (de facto)

Faktická závislost

Neexistuje „absolutní“ suverenity, může být omezena např.:

- mezinárodními závazky státu
- postavením státu v mezinárodním obchodu
- vojenským nebo politickým nátlakem
- „odkázaností“ na mezinárodní pomoc

Formální závislost

- Závislé území není subjektem mezinárodního práva, je pod suverenitou jiného státu
- Původně širší pojetí – celá řada typů závislosti (od poplatných států – viz např. sv. Václav – po úplnou závislost)
- Od 19. století užší pojetí – (pouze) území získaná při koloniálních výbojích

Formální závislost dnes ...

- území disponující většinou znaků státu, ale
 - vždy bez mezinárodně-právní suverenity
 - „nutnou podmínkou“ není ani obyvatelstvo (např. norský Bouvetův ostrov)
- území, které je od státu, na kterém je závislé, odděleno:
 - politicky (stát území sice spravuje, ale nepovažuje ho za integrální součást svého území – např. Man, Francouzská Polynésie ...)
 - geograficky (oddělenost, např. Francouzská Guyana, ale ne Azory ...)

Formální závislost dnes ...

- zejména druhé kritérium je nejasné, proto není vymezování závislých území jednotné
- běžně se uvádí cca 40–50 závislých území

Závislá území podle OSN

- 1946 vytvořen seznam **nesamosprávných území*** (*Non-Self-Governing Territories*), v té době jich bylo 72 (bez území nečlenských zemí, tj. Portugalska a Španělska – ta na seznam zařazena v roce 1955)
- Později řada změn, ještě v roce 1986 přidána Nová Kaledonie
- Na nesamosprávná území se vztahuje **deklarace VS OSN o poskytnutí nezávislosti koloniálním zemím a národům** (*Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*) z roku 1960
- V současnosti (2008): 16 území

* Podle Čl. XI Charty OSN

Kolonialismus

Postupně byly zakládány 4 rozdílné typy kolonií:

- osídlelecké kolonie
 - založeny na přistěhovalcích z Evropy, kteří tvořili naprostou většinu obyvatelstva, např. Kanada
- okupační kolonie
 - Evropané je pouze politicky ovládli, ale do kolonií se masově nestěhovali a neměnili původně etnickou strukturu, např. Nigérie
- smíšené kolonie
 - obdoba osídleleckých kolonií, přistěhovalé obyvatelstvo se ale smísilo s domorodci, např. Mexiko
- plantážní kolonie
 - určeny k produkci tropických plodin, Evropané se do nich stěhovali málo, na práci ale byli masově dováženi dělníci z Afriky nebo Asie, např. Haiti

K diskusi: srovnajte předkoloniální a pokoloniální strukturu obyvatelstva u uvedených příkladů

Typy kolonií

Území	Původní obyvatelstvo	Nynější obyvatelstvo
Kanada	Indiáni vlastní jazyky	běloši angličtina, fr.
Nigérie	černoši vlastní jazyky	černoši vlastní jazyky
Mexiko	Indiáni vlastní jazyky	míšenci španělština
Haiti	Indiáni vlastní jazyky	černoši francouzština

Kolonie podle formy vlastnictví

- Státní kolonie / korunní kolonie (byly majetkem státu)
- Soukromé kolonie (patřily soukromým osobám)
- Chráněná území (míra jejich závislosti na koloniálních mocnostech byla menší, formálně nebyly majetkem nikoho)

Právní formy závislých území

V současnosti má každé závislé území zcela specifický statut, tradiční členění zahrnuje:

- (vlastní) kolonie
- Protektoráty
- Zámořská území
- Přidružené státy
- Kondominia
- Mandátní / poručenská území

Jisté zvláštnosti vykazovaly kolonie mimoevropských států

Závislá území obecně nejsou (i když mají některé společné znaky)...

...tzv. **speciální entity uznané mezinárodními smlouvami a dohodami**

- Jedná se v podstatě o autonomní území, jejichž autonomní statut je ale zabezpečen mezinárodní smlouvou
- V současnosti:
 - Ålandy (Finsko)
 - Svalbard (Norsko)
 - Hongkong a Macao (Čína)

Současná závislá území:

- Velké rozdíly v počtu obyvatel i rozloze
- S výjimkou Francouzské Guyany ostrovy
- Dohromady pouze 7 milionů obyvatel (z toho 3,6 mil. na Portoriku)
- Přes vžitou představu spíš bohatá území bez snahy osamostatnit se (Kajmanské ostrovy, Bermudy)
- Hospodářsky se zaměřují na cestovní ruch, finančnictví, jednostranný průmysl, nebo využívají vhodné dopravní polohy.

Mezinárodní území

V současnosti:

- Antarktida
- Mezinárodní vody, s omezeními i přilehlé zóny a výlučné ekonomické zóny
- Kosmický prostor

Historicky:

- Tanger

Mezinárodní vody (*international waters*)

- Pojem se vztahuje na všechny vodní plochy i zásoby vody vně hranic kteréhokoliv státu
- V užším pojetí jde jen o část oceánu (v angličtině se termíny liší: pro tento případ se používá označení **High Seas** nebo **Mare liberum**)
- Lodě na volném moři podléhají jurisdikci státu, ve kterém jsou registrovány (pod jehož vlajkou plují)
- V případech potírání pirátství nebo obchodu s otroky může na volném moři zasáhnout kterýkoliv stát (např. současná akce několika států namířená proti pirátům v Adenském zálivu je právně zcela legitimní)

Antarktida

- Mezinárodní od roku 1961
- tento statut se týká i ostrovů jižně od 60° j. š.
- úplná svoboda vědeckého výzkumu, omezení hospodářského využití a úplný zákaz vojenského využití
- tradiční územní nároky jsou po dobu platnosti smlouvy neplatné a nové nesmějí být vznášeny

Mezinárodní řeky

- jde o řeky, které protékají více státy a na základě mezinárodní dohody byly „zmezinárodněny“, tj. jsou přístupné pro obchodní lodě všech států / všech států, přes které protékají
- nejdůležitější jsou Dunaj, Kongo, Niger, Odra, Rýn a Senegal